

شماره ردیف ۱۴۶۳
شماره موضوعی عرفان - ۵۸
۱۳۹۸-۲۹

■ الگوی تربیت عرفانی مکتب نجف

- مؤلف: کمال‌الدین مظلومی‌زاده
- ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- چاپ: افق
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۸
- شمارگان: ۳۰۰
- قیمت: ۷۴۰۰۰ تومان

-
- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهیدا، کوی ممتاز، پلاک ۳۸
 - تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۶-۲۵
 - شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
 - تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱-۲۱
 - شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
 - تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹-۲۵

فهرست مطالب

۱۹	مقدمه معاونت پژوهش
۲۳	مقدمه مؤلف

فصل اول: مفهوم‌شناسی

۳۳	الگو
۳۳	۱. الگو در لغت
۳۴	۲. الگو در اصطلاح
۳۷	تربیت
۳۷	۱. تربیت در لغت
۳۸	۲. تربیت در اصطلاح
۳۹	عرفان
۴۰	۱. تعریف لغوی عرفان
۴۰	۲. تعریف اصطلاحی عرفان
۴۲	۲-۱. تعریف عرفان و عارف از دیدگاه مکتب نجف

- ۴۲ ۲-۲. تعریف عرفان عملی
- ۴۵ ۲-۳. تعریف علم عرفان عملی
- ۴۵ ۲-۴. تعریف عرفان نظری
- ۴۶ ۳. خاستگاه عرفان اسلامی
- ۴۸ خاستگاه عرفان اسلامی از دیدگاه مکتب نجف
- ۵۱ تربیت عرفانی
- ۵۲ مکتب
- ۵۳ ۱. مکتب عرفانی نجف اشرف
- ۵۳ ۱-۱. نحوه شکل‌گیری مکتب نجف اشرف
- ۵۷ ۱-۲. سیر گسترش و سلسله اساتید مکتب نجف اشرف
- ۶۰ ۱-۳. ویژگی‌های مکتب نجف اشرف
- ۶۰ ۱-۳-۱. رویکرد معرفتی مکتب نجف
- ۶۱ ۱-۳-۲. غایت سلوک در نگاه مکتب نجف
- ۶۵ ۱-۳-۳. علم و فقاہت در مکتب نجف
- ۶۹ ۱-۳-۴. شکل‌گیری عرفان نظری و عملی بر پایه قرآن و سنت
- ۷۵ ۱-۳-۵. پابندی کامل به شریعت
- ۷۸ ۱-۳-۶. ولایت‌مداری
- ۷۸ ۱-۳-۷. مراقبه، ذکر و فکر؛ ارکان تربیتی مکتب نجف
- ۸۰ ۱-۳-۸. اعتقاد به ضرورت استاد
- ۸۱ ۱-۳-۹. حضور در عرصه اجتماع
- ۸۲ الف) توجه به نیازهای جامعه

- ۸۴ (ب) شاگردپروری
- ۸۵ (ج) حضور در مسائل سیاسی و مبارزه با طاغوت
- ۸۷ (د) مبارزه با کمونیسم و ماتریالیسم
- ۱۰-۳-۱. رویکرد و نگاه مکتب نجف در عرفان نظری
- ۱۱-۳-۱. نداشتن سلسله و آداب خاص
- ۱۲-۳-۱. بی‌توجهی به کشف و کرامت

فصل دوم: مبانی نظری

- ۱۰۱ اشاره
- ۱۰۱ هستی‌شناسی عرفانی
- ۱۰۳ ۱. توحید قرآنی یا وحدت شخصی وجود
- ۱۱۲ برداشت غلط از وحدت وجود
- ۱۱۴ ۲. ظهورشناسی عرفانی
- ۱۱۴ ۲-۱. ظهور حقیقت وجود
- ۱۱۹ مثال نور و سایه
- ۱۲۳ ۲-۲. مراتب هستی
- ۱۲۷ ۲-۱-۱. مقام ذات
- ۱۲۸ ۲-۱-۲. عالم اسما
- ۱۳۵ حقیقت اسما
- ۱۴۳ ۲-۱-۳. عالم عقل
- ۱۴۴ ۲-۱-۴. عالم مثال

- ۱۴۵..... ۲-۱-۲. عالم طبیعت
- ۱۴۸..... انسان‌شناسی عرفانی
- ۱۴۸..... ۱. انسان کامل
- ۱۵۱..... ۱-۱. وحدت
- ۱۵۲..... ۱-۲. جامعیت انسان
- ۱۵۶..... ۱-۲-۱. انسان کبیر و عالم صغیر
- ۱۵۹..... ۱-۲-۲. انسان جامع: نوع انسان یا انسان کامل؟
- ۱۶۰..... ۱-۳. ولایت
- ۱۶۲..... ۱-۳-۱. رابطه ولایت با نبوت و رسالت
- ۱۶۳..... ۱-۳-۲. مظاهر ولایت
- ۱۶۶..... ۱-۳-۳. مراتب ولایت ائمه اطهار:
- ۱۶۶..... الف) ولایت ظاهری
- ۱۶۷..... ب) ولایت بر اعمال بندگان
- ۱۶۸..... ج) ولایت باطنی
- ۱۷۱..... ۱-۴. مقام خلافت الهی
- ۱۷۲..... ۱-۴-۱. معنای خلافت
- ۱۷۲..... ۱-۴-۲. خلافت در قرآن کریم
- ۱۷۳..... ۱-۴-۳. مراتب خلافت
- ۱۷۴..... ۱-۴-۴. خلیفه، منعکس‌کننده صفات خداوند
- ۱۷۶..... ۱-۴-۵. جنبه دیگر خلافت
- ۱۷۷..... ۱-۵. واسطه فیض الهی

۱۸۵	معرفت‌شناسی عرفانی.....
۱۸۷	۱. ماهیت و تعریف معرفت عرفانی.....
۱۸۹	۲. امکان معرفت شهودی.....
۱۸۹	۲-۱. امکان معرفت شهودی به‌طور مطلق.....
۱۹۰	۲-۱-۱. دلیل عقلی.....
۱۹۳	استدلال امکان لقای الهی به سبب احاطه او بر همه چیز.....
۱۹۴	۲-۱-۲. دلیل نقلی.....
۱۹۴	الف) آیات.....
۱۹۸	ب) روایات.....
۲۰۱	۲-۲. امکان معرفت شهودی برای همگان.....
۲۰۲	۲-۲-۱. دلیل عقلی.....
۲۰۴	۲-۲-۲. دلیل نقلی.....
۲۰۶	۲-۲-۳. امکان لقای ذاتی برای امت اسلام.....
۲۰۷	۳. ابزار و راه‌های معرفت عرفانی.....
۲۰۹	۳-۱. راه عقلی.....
۲۱۰	۳-۲. راه نقل و تعبد.....
۲۱۱	۳-۳. راه قلبی.....
۲۱۲	الف) جایگاه قلب در معرفت عرفانی.....
۲۱۳	ب) قلب در آیات و روایات.....
۲۱۷	۴. معیار و میزان صدق در معرفت شهودی.....
۲۱۸	۴-۱. شریعت.....

۲۲۰..... ۴-۲. عقل

۲۲۱..... ۴-۳. استاد سیر و سلوک

فصل سوم: اهداف تربیت عرفانی

۲۲۵..... اشاره

۲۲۵..... جانمایی اهداف تربیت عرفانی

۲۲۷..... هدف غایی

۲۲۹..... ۱. مفهوم قرب

۲۳۱..... ۲. چستی قرب الهی

۲۳۲..... ۳. راهیابی به قرب الهی

۲۳۳..... ۳-۱. معرفت نفس

۲۳۴..... ۳-۱-۱. معرفت نفس در آیات و روایات

۲۳۵..... الف) شناخت آفاقی

۲۳۷..... ب) شناخت انفسی

۲۴۴..... ۳-۱-۲. تحلیل و تبیین رابطه معرفت نفس و معرفت الهی

۲۴۸..... ۳-۱-۳. چگونگی راهیابی به معرفت نفس

۲۵۳..... ۳-۲. عبودیت

۲۵۵..... ۳-۲-۱. انواع عبودیت و بندگی

۲۵۵..... الف) بندگی تکوینی

۲۵۶..... ب) بندگی اختیاری

۲۵۶..... ۳-۲-۲. رابطه عبودیت و عبادت

۲۶۲ رابطه عبودیت با معرفت	۳-۲-۳
۲۶۵ مراتب بندگی اختیاری	۳-۲-۴
۲۶۷ (الف) بندگی ظاهری	
۲۶۸ (ب) بندگی باطنی و حقیقی	
۲۸۳ ۴. مراتب قرب الهی	
۲۸۵ ۴-۱. قرب افعالی	
۲۸۹ ۴-۲. قرب صفاتی	
۲۹۱ ۴-۳. قرب ذاتی	
۲۹۵ اهداف ابتدایی	
۲۹۵ ۱. تربیت اعتقادی	
۲۹۶ ۱-۱. معنای عقیده	
۲۹۶ ۱-۲. اهمیت اعتقادات	
۲۹۶ ۱-۲-۱. تقدم عقیده بر اخلاق و عمل	
۲۹۷ ۱-۲-۲. معناداری زندگی	
۲۹۸ ۱-۲-۳. پابندی به ارزش‌ها	
۲۹۸ ۱-۳. قلمرو و گستره اعتقادات	
۲۹۹ ۱-۳-۱. خداشناسی	
۳۰۲ ۱-۳-۲. انسان‌شناسی	
۳۰۳ ۱-۳-۳. راه و راهنماشناسی	
۳۰۵ ۱-۳-۴. فرجام‌شناسی	
۳۰۸ ۲. تربیت عبادی	

- ۳۱۱..... تعریف تربیت عبادی و ضرورت آن
- ۳۱۳..... اهداف میانی
- ۳۱۳..... ۱. اخلاق
- ۳۱۶..... اهمیت اخلاق
- ۳۱۷..... ۲. علم اخلاق
- ۳۱۹..... ۲-۱. گستره علم اخلاق
- ۳۲۱..... ۲-۲. اهمیت علم اخلاق
- ۳۲۱..... ۳. تربیت اخلاقی
- ۳۲۳..... ۳-۱. رابطه ظاهر و باطن در تربیت اخلاقی
- ۳۲۷..... ۳-۲. اهمیت تربیت اخلاقی

فصل چهارم: مراحل تربیت عرفانی

- ۳۳۳..... اشاره
- ۳۳۳..... مفهوم‌شناسی
- ۳۳۳..... ۱. تعریف سیر و سلوک و سالک
- ۳۳۵..... ۲. معنای حال، مقام و منزل
- ۳۳۶..... ۳. تعریف مراحل
- ۳۳۶..... ۳-۱. اهمیت و ضرورت مراحل
- ۳۳۷..... ۳-۲. گستره مراحل تربیت عرفانی
- ۳۳۷..... ۳-۳. تعریف مراحل تربیت عرفانی
- ۳۳۸..... مراحل تربیت عرفانی

۳۳۹ ۱. مرحله تمهید
۳۴۰ مرحله اول: یقظه
۳۴۴ مرحله دوم: محاسبه تمهیدیه
۳۴۷ مرحله سوم: تربیت عقلانی
۳۵۰ الف) علم آموزی
۳۵۱ مراد از علم
۳۵۳ ب) اندیشه‌ورزی
۳۵۳ ج) مراقبه
۳۵۵ مراقبه در تربیت اعتقادی
۳۵۷ مراقبه در تربیت عبادی
۳۶۴ مراقبه در تربیت اخلاقی
۳۶۶ ۲. مرحله سلوک
۳۶۷ مرحله اول سلوک: توبه
۳۷۰ الف) مراتب توبه
۳۷۱ ب) نتیجه توبه: محبت الهی
۳۷۲ مرحله دوم سلوک: رابطه
۳۷۲ الف) مشارطه
۳۷۳ ب) مراقبه
۳۷۴ ج) محاسبه
۳۷۶ نتیجه محاسبه
۳۷۸ د) معاتبه

- ۳۷۹..... (ه) معاقبه
- ۳۸۱..... مرحله سوم سلوک: مراقبه سلوکی
- ۳۸۴..... مرحله اول مراقبه: مراقبت بر اعمال به «نیت آثار آخرتی»
- ۳۸۷..... مرحله دوم مراقبه: مراقبت بر اعمال به «نیت رضای الهی»
- مرحله سوم مراقبه: مراقبت بر اعمال با توجه به «حضور حضرت حق»
- ۳۹۱.....
- ۳۹۵..... آثار مراقبه پس از این سه مرحله
- ۳۹۵..... مرحله چهارم مراقبه: مراقبت بر اعمال با توجه به نفس
- ۳۹۸..... منازل سلوک
- ۳۹۹..... منزل اول: ظهور انوار تشکیکی
- ۳۹۹..... منزل دوم: شروع تجرد نفس
- ۴۰۰..... منزل سوم: تجرد تام نفس
- ۴۰۳..... عالم خلوص
- ۴۰۴..... منزل چهارم: شهود توحید افعالی
- ۴۰۵..... منزل پنجم: شهود توحید صفاتی و اسمایی
- ۴۰۶..... منزل ششم: شهود توحید ذاتی
- ۴۰۸..... منزل هفتم: بقا بالله
- ۴۱۰..... استاد سیر و سلوک و جایگاه آن در مراحل تربیت عرفانی
- ۴۱۱..... ۱. ضرورت استاد
- ۴۱۲..... ۱-۱. دلیل عقلی
- ۴۱۲..... ۱-۱-۱. رجوع به متخصص

- ۴۱۳..... ۱-۲. وجوب دفع ضرر محتمل
- ۴۱۳..... ۱-۳. وظایف و کارکردهای استاد
- ۴۱۳..... ۱-۲. دلیل نقلی
- ۴۱۵..... ۲. وظایف و کارکردهای استاد
- ۴۱۵..... ۲-۱. بینشی
- ۴۱۶..... ۲-۲. انگیزشی
- ۴۱۶..... ۲-۳. رفتاری
- ۴۱۶..... ۲-۳-۱. دستگیری عملی
- ۴۱۷..... ۲-۳-۲. مصون ماندن از خطرهای طریق
- ۴۱۹..... ۲-۳-۳. بهره‌مندی از دستورالعمل‌های مناسب
- ۴۲۰..... ۲-۳-۴. تبدیل توصیه‌های کلی به برنامه‌های جزئی
- ۴۲۱..... ۲-۳-۵. تربیت هرمی
- ۴۲۳..... ۳. ویژگی‌های استاد
- ۴۲۳..... ۳-۱. شایستگی علمی و عملی
- ۴۲۴..... ۳-۲. توانایی در تربیت
- ۴۲۵..... ۳-۳. تربیت‌یافته‌ی استاد
- ۴۲۶..... ۳-۴. پایبندی به شریعت
- ۴۲۷..... ۳-۵. اعتقاد به اهل‌بیت
- ۴۲۸..... ۴. چگونگی راهیابی به استاد
- ۴۳۰..... ۵. جایگاه استاد در مراحل تربیت عرفانی

خاتمه: نتیجه گیری

- نتیجه گیری ۴۳۵
- منابع و مأخذ ۴۴۷
- الف) منابع فارسی ۴۴۷
- ب) منابع عربی ۴۶۱
- ج) پایان نامه ها ۴۷۲
- د) مقالات ۴۷۳
- نمایه ها ۴۷۵

مقدمهٔ معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسلهٔ مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین‌حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصهٔ نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانهٔ دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و جانشینان برحق و گرامی او عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیرهٔ آن پیشوایان و عرضهٔ آن به

عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی باز یابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت

مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. ازاین‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده ازسوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو عرفان اسلامی که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر کمال‌الدین مظلومی زاده نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه الگوی تربیت عرفانی براساس مکتب تربیتی نجف اشرف است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجج اسلام والمسلمین
آقایان دکتر سیدصادق موسوی نسب و دکتر علیرضا کرمانی که با
مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند،
صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند
منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته

www.ketab.ir

مقدمه مؤلف

دین مبین اسلام از آغاز پیدایش، در بطن خود معنویتی ژرف و توحیدی ناب و متعالی داشته است؛ دینی که شریعت، طریقت و حقیقت را در خود جمع کرده و در میان همه ادیان و مکاتب مختلف، چون خورشیدی نورافشانی می‌کند؛ دینی که جامع عقاید، فقه، اخلاق و عرفان است؛ مجموعه معارفی که انسان را به سرمنزل مقصود و لقای الهی می‌رساند.

حافظان اصلی این دین گرانمایه در عصر غیبت حضرت حجت علیه السلام، عالمان و فقیهانی هستند که هریک گنجینه گرانبهای تمدن اسلامی‌اند. این وارثان علوم انبیا و ره‌پویان راه سعادت، در طول تاریخ چون مشعل‌هایی فروزان، امت اسلامی را از تاریکی‌های حوادث روزگار عبور داده، در حراست از باورهای اعتقادی و دینی و تربیتی مردم، از هیچ کوششی دریغ نوزیدند؛ ساده زیستند و از دنیا و زخارف آن روی گرداندند و به خدا و اولیای پاک او عشق ورزیدند؛ حقیقت‌جویانی که در عرصه نظر و عمل، کمر همت را محکم بستند و از دام و دانه دنیا گذشتند؛ این‌چنین بود که توانستند سالیان سال در اوج بمانند، نشانه‌های هدایت را برپا دارند و جاودانه باشند.

از جمله عالمان و فرزاندگانی که مظهر علم و تقوا، و نمایان‌کنندهٔ تعلیم عالی اسلامی برای جامعهٔ بشری‌اند، عالمان و عارفان مکتب نجف هستند که زندگی خود را وقف حضرت حق کردند و دستگیری از عاشقان طریق را وظیفهٔ خویش دانستند؛ عارفانی که سالک مسالک شریعت، فاتح قله‌های طریقت و کاشف اسرار حقیقت گشته‌اند. این سالکان کوی دوست نه سودای قلم‌فرسایی داشته‌اند و نه سودای مریدپروری؛ بلکه اصرار مشتاقان کوی حقیقت، آنان را وادار ساخته حقایقی را آشکار سازند تا مستعدان را الگویی، و رهروان را دستور و رهنمودی باشند. به همین دلیل طرح یک الگوی تربیتی بر اساس شیوهٔ سلوکی این بزرگان می‌تواند چراغ هدایتی برای انسان‌های حقیقت‌طلب باشد؛ چراکه جان‌مایه از کلام الهی و سنت نبوی ﷺ دارد.

از این رو مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای، با توجه به غنای علمی و عملی عارفان نجف، در جلسات متعدد، توصیه به الگوسازی از این مکتب تربیتی کرده‌اند که گزیده‌ای از این سخنان را در ادامه می‌آوریم:

ما در بین سلسلهٔ علمی فقهی و حکمی خودمان در حوزه‌های علمیه در این صراط مستقیم - یک گذرگاه و جریان خاص‌الخاص داریم که می‌تواند برای همه الگو باشد؛ هم برای علما الگو باشد - علمای بزرگ و

کوچک، هم برای آحاد مردم، و هم برای جوانانها می‌توانند واقعاً الگو باشند... همین سلسله مرحوم آقای قاضی رحمه الله مجموعه این بزرگواران که از مرحوم حاج سیدعلی شوشتری رحمه الله شروع می‌شود.^۱

در نجف بزرگانی بودند؛ سلسله شاگردان مرحوم آخوند ملاحسیقلی رحمه الله تا مرحوم آقای قاضی رحمه الله و دیگران و دیگران؛ اینها برجستگانند... رفتار اینها، شناخت زندگی اینها، حرف‌های اینها، خودش یکی از شفاف‌بخش‌ترین چیزهایی است که می‌تواند انسان را آرام کند؛ به انسان آرامش بدهد، روشنایی بدهد، دل‌ها را نورانی کند.^۲

این یک گذرگاه فوق‌العاده‌ای است؛ گذرگاه خاص‌الخاص است. برای ماها از این جهت حجت است که ما بفهمیم این هم هست؛ این مقامات، این حرکت، این سلوک، این خلوص در راه خدا هست... کسانی بیایند درباره اینها حرف بزنند که بتوانند مقامات اینها را - لااقل در لفظ، در زبان - برای ماها بیان کنند که ما یک استفاده‌ای ببریم، بهره‌ای ببریم.^۳ نباید عرفان را به معنای الفاظ و تعبیرات و فرمول‌های

۱. دیدار با اعضای ستاد برگزاری کنگره بزرگداشت سیدعلی قاضی رحمه الله ۱۳۹۱/۰۴/۲۶.

۲. دیدار با طلاب و فضلا و اساتید حوزه علمیه قم، ۱۳۸۹/۰۷/۲۹.

۳. دیدار با اعضای ستاد برگزاری کنگره بزرگداشت سیدعلی قاضی رحمه الله، ۱۳۹۱/۰۴/۲۶.

ذهنی مثل بقیه علوم بینیم. عرفان، همان مرحوم قاضی علیه السلام است؛ مرحوم ملا حسینقلی همدانی علیه السلام است؛ مرحوم سیداحمد کربلایی علیه السلام است؛ عرفان واقعی اینهاست... آنچه که در عرفان از ایشان معهود است، عرفان عملی است؛ یعنی سلوک، دستور، تربیت شاگرد؛ شاگرد به معنای سالک. عرفان نظری باید به سلوک بینجامد... ما کسانی را دیدیم که گفته می‌شد در عرفان نظری از همه بهترند، اما در عرفان عملی یک قدم برنداشتند... آنچه که من به آن تکیه دارم، این است که واقعاً یک حرکت عملی دیده شود.^۱

این توصیه‌ها و سخنان گهربار، بر بار مسئولیت ما می‌افزاید و انگیزه‌ای پدید می‌آورد تا در حد توان بتوانیم قدمی هرچند کوتاه در این زمینه برداریم. امید که تلاش ما مورد رضایت الهی، حضرت ولی عصر علیه السلام و اولیایش قرار گیرد.

برای بیان انگیزه تألیف این اثر بهره می‌گیریم از توصیه امیرمؤمنان علیه السلام به کمیل بن زیاد که فرمودند: «ای کمیل! هیچ حرکتی نیست مگر اینکه تو در آن حرکت، نیازمند شناخت و معرفت هستی».^۲ از این روایت استفاده می‌شود که هر حرکتی نیاز به

۱. دیدار با اعضای مجمع عالی حکمت اسلامی، ۱۳۹۱/۱۱/۲۳.

۲. يَا كَمِيلُ مَا مِنْ حَرَكَةٍ إِلَّا وَأَنْتَ مُنْتَجِحٌ فِيهَا إِلَى مَعْرِفَةٍ - (حسن بن علی ابن شعبه الحمرانی، تحف العقول عن آل الرسول، ص ۱۷۱).

شناخت دارد و مهم‌ترین حرکت، «سیر الی الله» است که به شناخت و معرفتی عمیق نیاز دارد. از جمله علومی که در این حرکت حساس، ضروری است، علم تربیت، اخلاق و عرفان است. مباحث اخلاقی و عرفانی در شرع مقدس اسلام به‌طور کامل و جامع بیان شده، اما اقبال عمومی جامعه به این مباحث، رضایت‌بخش نیست و فضای تربیت و معنویت دچار بحران شده است. علت اساسی این امر را می‌توان در نحوه طرح مباحث اخلاقی، تربیتی و عرفانی دانست؛ به این‌گونه که مسائل تربیتی به‌صورت نظام‌مند و مرحله‌ای بر اساس مبانی و مؤلفه‌های اسلامی مطرح نمی‌شوند.

مکتب تربیتی نجف اشرف با داشتن عالمانی فقیه، فیلسوف، عارف و متخلق و نیز با وجود مبانی و مؤلفه‌های متقنی که بر پایه قرآن و سنت استوارند، این مشکل را حل کرده است. بنابراین معرفی، بررسی و الگوگیری از چنین مکتب تربیتی، لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

دیگر آنکه در این زمان به دنبال گرایش روزافزون نسل جوان به معنویت از یک طرف، و پیدایش و فعالیت فرقه‌های به‌اصطلاح عرفانی از طرف دیگر، نیازمند الگویی هستیم تا انسان‌های حقیقت‌طلب بتوانند با الهام‌گیری از این الگو، در مسیر اخلاق عملی و سلوک الی الله قدم گذارند. از این منظر، پژوهش پیش رو درصدد

برآمده، ضمن مطالعه و بررسی مکتب تربیتی نجف اشرف، الگویی در ساحت «تربیت عرفانی» از آن مکتب تبیین کند.

نظر به اینکه روش تحقیق در این نوشتار از نوع توصیفی - تحلیلی است، بخش اعظم پژوهش بر حسب گردآوری اطلاعات، به مطالعه آثار مکتوب و منابع علمی و اسناد موجود در کتابخانه‌ها و همچنین مصاحبه‌هایی با برخی از صاحب‌نظران و وارثان مکتب نجف اختصاص یافته است.

از آنجاکه در این پژوهش یک «مکتب تربیتی» بررسی می‌شود، لازم است پژوهشگر به آثار اصلی و اولیه این مکتب، اشرافی نسبتاً کافی داشته باشد. از این رو در مدتی طولانی، تمام این آثار به طور کامل مطالعه، فیش‌برداری و نمایه‌زنی شده است.

نوشته حاضر در چهار فصل تنظیم شده است. فصل اول به مفهوم‌شناسی اختصاص دارد. در مفهوم‌شناسی، مفهوم «تربیت»، «عرفان و انواع آن»، «تربیت عرفانی»، «مکتب» و همچنین «مکتب نجف و ویژگی‌های آن» بررسی شده است.

فصل دوم، به مبانی نظری می‌پردازد که عبارت‌اند از: مبانی

۱. مانند آیت‌الله محمد ناصری (شاگرد آیت‌الله شیخ عباس قوچانی)، آیت‌الله مصباح یزدی، آیت‌الله نجفی قمشاهی (شاگرد علامه طباطبایی، جوادی آملی و حسن‌زاده آملی)، آیت‌الله شیخ محمود هاتف قوچانی (فرزند آیت‌الله شیخ عباس قوچانی)، آقای عبدالعلی عرب (شاگرد میرزاعلی آقای شیرازی و از مرتبین با عرفای مکتب نجف، مانند آیت‌الله نجابت شیرازی، آیت‌الله عبدالحسین دستغیب و سیدهاشم حداد).

هستی‌شناختی عرفانی، انسان‌شناختی عرفانی و معرفت‌شناختی عرفانی. در مبانی هستی‌شناختی عرفانی، مباحث «توحید قرآنی یا وحدت شخصیه وجود»، «ظهورشناسی» و «مراتب هستی» مطرح شده است.

مبانی انسان‌شناختی عرفانی به پنج ویژگی انسان کامل پرداخته است که عبارت‌اند از: «وحدت»، «جامعیت انسان»، «ولایت»، «مقام خلافت الهی» و «واسطه فیض الهی». در مبانی معرفت‌شناختی عرفانی، «ماهیت و تعریف معرفت عرفانی»، «امکان معرفت شهودی»، «ابزار و راه‌های معرفت عرفانی» و «معیار و میزان صدق در معرفت عرفانی» بیان شده است.

در فصل سوم، اهداف تربیت عرفانی در سه بخش اهداف ابتدایی، میانی و غایی تنظیم شده است که عبارت‌اند از: «تحکیم مسائل اعتقادی و عملی»، «اتصاف به صفات اخلاقی» و «شهود حضرت حق».

فصل چهارم، به مراحل تربیت عرفانی اختصاص داده شده است. این مراحل با تکیه بر اهداف و مبانی تربیت عرفانی در دو مرحله کلی به نام مرحله «تمهید» و مرحله «سلوک» تنظیم شده که هریک از این مراحل، به مراحل جزئی‌تر تقسیم گردیده و در نهایت، شانزده گام سلوکی استخراج شده است.

برخود لازم می‌دانم از همه بزرگانی که خوشه‌چین خرمن دانش

و فضل آنان بوده‌ام تشکر کنم به‌ویژه استاد گران‌قدر، حضرت آیت‌الله تحریری، و استادان محترم، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سیداحمد رهنمایی، حجت‌الاسلام استاد سیدیدالله یزدان‌پناه و حجت‌الاسلام استاد محمد بهشتی که بر بنده منت نهادند و با راهنمایی‌ها و زحمات بی‌دریغشان این بنده حقیر را در این نوشتار یاری کردند.

همچنین تشکر می‌کنم از حضرت آیت‌الله مصباح یزدی، حضرت آیت‌الله محمد ناصری دولت‌آبادی، آیت‌الله شیخ موسی زین‌العابدین، آیت‌الله شیخ محمود هاتف قوچانی و آیت‌الله قدرت‌الله نجفی قمش‌های که با صبر و حوصله بسیار، مطالب ارزنده‌ای را در اختیار بنده گذاشتند و در غنای این اثر تأثیرگذار بودند.

از پدر و مادر مهربانم که زمینه رشد و بالندگی مرا فراهم کردند، و از همسر گرامی، صبور و فداکارم و فرزندان عزیزم که در این راه با من همراه و همدل بودند نیز قدردانی می‌کنم.

در پایان از تمام عزیزانی که با مساعدت‌های ارزشمندشان در این امر یاری کردند، سپاسگزارم و صعود به قله‌های معرفت را برای این گرامیان از خداوند متعال خواستارم. امید که این بضاعت مزجات، مقبول درگاه حضرت حق گردد و با عنایات و توجهات حضرت ولی‌عصر علیه السلام مروج تربیت توحیدی شود.